

Сравнителен междукултурен анализ на равнището на агресия и депресия при албански и български първокласници

Георги Маджаров
Велислава Чавдарова
Алекс Джаво

1. Същност на проведеното изследване.

Промените в социалната организация, междуличностните взаимоотношения и психиката на хората на нашия континент са все по-големи и стават все по-бързо. Само допреди стотина години разликата между тези главни компоненти на околната среда на човека са могли да бъдат забелязвани единствено чрез сравняване жизнения опит на няколко различни поколения хора. Днес тези промени протичат и се забелязват от хората само от едно поколение, т. е. те стават по време на индивидуалния живот на всеки отделен човек и се регистрират от неговата психика.

Главната промяна в живота на съвременните хора, безусловно, е обединяването на усилията на хората, живеещи в Европа, обединяването на Европа, навлизането на общоутвърдените европейски ценности и правила в живота на всеки отделен човек от всяка отделна човешка общност, съществуваща на Стария континент.

Въпреки че протичането на този процес се забелязва от всеки отделен човек, той протича неравномерно (с различна скорост) в различните човешки общности, и зависи пряко от

съвместните усилия както на отделните групи, така и на отделните техни членове.

Ето защо в психиката на хората и общностите, с които стават най-големите промени, те са свързани с извършването на значителни по големината си усилия, а неравномерното протичане на промените като правило се възприема от отделните хора като образ на противодействие на ставащите промени – “преходните” периоди се възприемат като нещо “мъчително”. Например, в обществената психика продължителността на промените много често се свързва с обекти (най-често въображаеми, но така също и реално съществуващи), които им противодействат, т. е. насочени са срещу промените. Например, често в журналистическите репортажи присъства идеята, че националната, социалната, етническата, религиозната и т.н. принадлежност на отделни човешки групи предопределя различен по продължителност период за необходимите промени за различните човешки общности (“Европа на две скорости”, “отличници” и “изоставащи”, и т.н., и т.н.), или нещо повече, даже предопределя (едва ли не генетично) отсъствието на възможност за извършване на определени промени в определени човешки общности.

Изхождайки от по-разумната гледна точка, а именно че обединяването на всички живеещи в Европа хора върху основата на доказани през хилядолетията правила на тяхното поведение е неотменим процес, в тази дипломна работа, насочена по принцип към областта на възрастовата психология (т. е. състоянието и промените на индивидуалната психика), ние си поставихме за цел да *потърсим разлика в някои главни и постоянно присъстващи качества на човешката психика между групи от хора с различна национална, етническа и религиозна принадлежност.*

Тъй като достъпен за нас беше уникалният шанс да измерим някои психични качества на деца, живеещи в Албания и

България, ние насочихме усилията си към сравняването на тези психични качества при деца от тези два различаващи се по много, и в същото време в много отношения сходни човешки социума.

Като *хипотеза* в това изследване допуснахме, че въпреки очевидната разлика в национална, етническа, религиозна, социална, историческа и културна принадлежност при децата на тези две близки в географско отношение балкански човешки общности, някои главни качества на тяхната психика (например равнище на агресивност, индикатор на депресия), регистрирани с един и същи психологически инструментариум, са сходни.

Като главен *метод* за аргументиране на издигнатата хипотеза използвахме сравняването на две значими и постоянно присъстващи качества на детската (пък и не само) психика, като сравнихме тяхната големина, а именно показателят за *равнище на депресия* и показателят за *равнище на агресивност*.

2. Описание на експерименталните измервания.

За измерването на големината на тези показатели използвахме теста “Въпросник за агресия и депресия” (предназначен за ученици от начални класове), адаптиран от Е. Драголова, и документиран в книгата: Батоева, Д., Е. Драголова. Педагогическа и психологическа диагностика за изследване на деца и ученици от предучилищна и начална училищна възраст. София, 2001, а за сравняването получените резултати между двете групи деца използвахме стандартните утвърдени статистически методи, използвани в такива сравнителни изследвания.

За съжаление съставителките на книгата са пропуснали случайно да отбележат автора на адаптирания от тях “Въпросник за агресия и депресия”, най-вероятно американско физическо или юридическо лице, но ние се доверяваме изцяло на техния утвърден международен научен авторитет и етика по

отношение на адаптираните и предложени за използване от тях тестове в тази книга.

За рамките на това скромно изследване няхахме достатъчните финансови и методически ресурси да адаптираме “Въпросника за агресия и депресия” за Албания, ето защо се задоволихме с превода му от български на албански. Поради тази причина и направените в резултат на изследването изводи е редно да се приемат с корекция, съответстваща на спецификата на теста, предложен на албанските деца. Преводът на теста бе направен от Анила Алекс Джаво от град Корча (Албания), студентка по психология във Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий” (към момента на изследването – януари – май 2004), а понастоящем дипломиран бакалавър по психология, работещ в град Корча (Албания) в център за психологическа помощ, подкрепян от ЮНИЦЕФ.

По-долу е представен адаптирания от Е. Драголова текст на “Въпросника за агресия и депресия”:

Въпросник за агресия и депресия

/предназначен за ученици от начални класове/

адаптация Е. Драголова

Инструкции: Зачеркни един от предложените отговори, този, който се отнася до теб. **Интерпретации:** Отговори с „да“ на 1,2,3,6,7,8,10,12,14,22,24 въпроси са индикатори на агресия. До 6 отговора „да“ – нормално; от 6 нагоре – наличие на агресия.

Отговори с „не“ на 4,5,9,13,17,24 и „да“ на 11,15,16,19 са индикатори на депресия. Три отговора „да“ и три отговора „не“ се приемат за нормално състояние.

Въпросник:

1. Имаш ли желание понякога да се скараш със свой приятел?

2. Случвало ли ти се е да удариш някого без особена причина?
3. Харесва ли ти да дразниш другите?
4. Интересно ли ти е да живееш?
5. Чувстваш ли, че си нужен на някого?
6. Случвало ли ти се е да измъчваш животни или да пожелаеш това?
7. Обичаш ли да гледаш филми с много бой?
8. Обичаш ли да четеш или да слушаш тъжни и мъчителни истории?
9. Вярваш ли, че доброто винаги побеждава?
10. Радваш ли се, когато надхитриш някого?
11. Случвало ли ти се е да ти е тъжно, без да знаеш защо, без да има основателна причин
12. Ставаш ли лош, когато са лоши с теб?
13. Радваш ли се, когато ти се случва нещо добро?
14. Харесва ли ти другите винаги да правят това, което ти наредиш?
15. Мислиш ли, че си много виновен за нещо?
16. Трябва ли да бъдеш наказан за нещо?
17. Другите казват ли ти, че си добър, послушен?
18. Плаче ли ти се често?
19. Чувстваш ли се много болен?
20. Учи ли ти се?
21. Играе ли ти се?
22. Когато някой вземе твой предмет, сърдиш ли се?
23. Заслужава ли твоята майка да те обича?
24. Отвърщаш ли, когато те удари или обиди някой по-силен от теб?

Както се вижда, "Въпросникът за агресия и депресия", адаптиран от Е. Драголова, съдържа 24 въпроса, всеки от тях с два възможни отговора – "Да" и "Не".

Единадесет от въпросите са предназначени за диагностика на равнището на агресивност на детската психика. Това са въпросите 1, 2, 3, 6, 7, 8, 10, 12, 14, 22 и 24.

В инструкцията към въпросника е отбелязано, че при деца, които са отговорили с “да” на повече от шест въпроса от тази редица, равнището на агресивност е повишено. Съответно при деца, отговорили с 6 или по-малко отговора “Да” на тези въпроси, равнището на агресивност не е завишено.

Десет от въпросите са предназначени за диагностика на равнището на депресия на детската психика. Това са въпросите 4, 5, 9, 13, 17, 24, 11, 15, 16 и 19.

Те са разделени на две групи. Отговорите с “Да” на въпроси 11, 15, 16 и 19 се добавят към показателя, тълкуван като индикатор за високо равнище на депресия на детската психика, а отговорите с “Не” на въпроси 4, 5, 9, 13, 17 и 24 се добавят към този показател.

В инструкцията към теста е посочено, че за психиката на деца, отговорили с повече от 6 такива отговора (за съответните въпроси, но без значение на кои от тях) се предполага високо равнище на депресия.

Отговорът на един от въпросите (24) се използва за диагностиката и на двата показателя, за които е предназначен тестът – равнището на агресивност и на депресия, като отговорите с “Да” на този въпрос (“Отвърщаш ли, когато те удари или обиди някой по-силен от теб?”) се добавят към показателя, тълкуван като индикатор за висока агресивност, а отговорите с “Не” на този въпрос се добавят към показателя, тълкуван като индикатор за високо равнище на депресия.

В инструкцията към теста не е документирано тълкуването на четири от въпросите – това са въпроси 18, 20 и 21 и 23.

Анкетирани бяха 20 6-7-годишни албански първокласници от град Корча в Югоизточна Албания, намиращ се на около 280 км от столицата Тирана, всички от първи клас на частното училище “Темистокъл”, и 19 6-7-годишни български първокласници от основно училище “Емилиян Станев” във Велико Търново.

Изследването се проведе във времето февруари – април 2004 г. в училищата, посещавани от децата.

Въпросите на децата бяха задавани от тяхната учителка, а отговорите им – съответно вписвани от нея в анкетния лист за всяко отделно дете.

Статистическият анализ на получените резултати беше извършен със служебния персонален компютър на катедра “Психология” на Великотърновския университет “Св.св. Кирил и Методий”.

Разпределението и на двата показателя, за които е предназначен въпросникът (агресивност и депресия) силно се доближава до нормалното, което дава основание да приемем, че тестът измерва именно тези показатели, за които е предназначен, а използването на теста в конкретните измервания е съответствало в достатъчна степен на замисъла на съставителите и инструкциите за провеждането му. Нагледно това е представено на рис. 1 и рис. 2.

Рис. 1. Разпределение (хистограма) на индикатора за депресия отделно за албанските и българските деца.

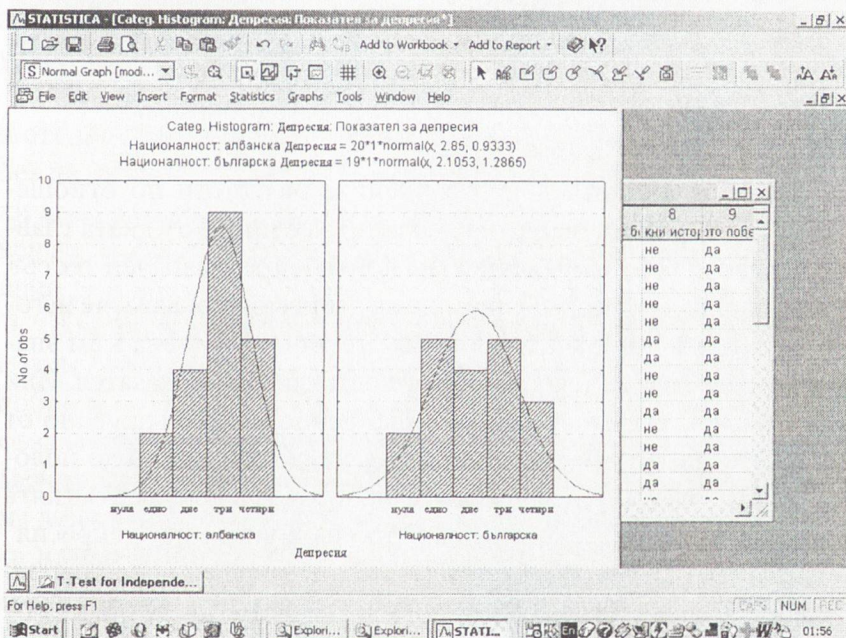
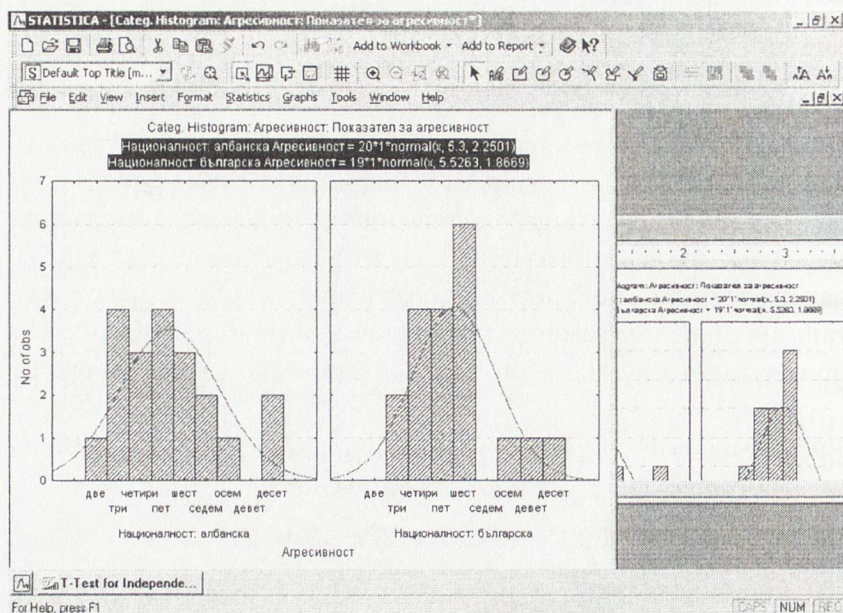

Рис. 2. Разпределение на индикатора за агресивност отделно при албанските и българските деца.

Първият поглед върху получените резултати по отношението на оценката (тълкуването, изводите) за единия от двата главни показателя, за измерването на които е предназначен тестът, а именно показателят за равнище на депресия, показва, че неговата оценка в документацията към теста е изместена към значително по-големи очаквани стойности за този показател. Или казано с други думи, равнището на депресия, изтълкувано от теста за всяко от 39-те изследвани деца, достига само до половината от големината на показателя, посочен в документацията към теста за дете, за което е валидно наличието на “депресия” в психиката. Съчетанието от двата факта: нормалното разпределение на показателя и очевидно неадекватната му оценка от

теста, ни насочва към предположението, че българската адаптация на този тест би могла да бъде оптимизирана значително.

По отношение на другия показател – равнището на детска агресивност – от 39-те анкетирани деца тестът регистрира 8 деца, за които това качество е валидно в различна степен.

Един от забелязаните резултати е, че променливата “националност” не е свързана статистически с нито една от останалите променливи, представляващи въпросите на теста, измереното от теста равнище на агресивност и депресия, и данните за пола и националността на децата.

Силна статистическа връзка се забелязва между качеството “агресивност” и отговорите на въпросите “Имаш ли желание понякога да се скараш със свой приятел?”, “Харесва ли ти да дразниш другите?”, “Случвало ли ти се е да измъчваш животни или да пожелаеш това?”, “Обичаш ли да гледаш много филми с бой?”, “Радваш ли се когато надхитриш някого?”, “Ставаш ли лош когато са лоши с теб?”, “Отвърщаш ли когато те удари или обиди някой по-силен от теб?”.

Също така е силна връзката между качеството “депресия” и отговорите на въпросите “Случвало ли ти се е да ти е тъжно, без да знаеш защо, без да има основателна причина?”, “Ставаш ли лош, когато са лоши с теб?”, “Мислиш ли, че си много виновен за нещо?”, “Трябва ли да бъдеш наказан за нещо?”, “Отвърщаш ли когато те удари или обиди някой по-силен от теб?”.

Върху регистрираната големина на тези връзки очевидно е конструиран въпросникът, а те най-вероятно са достатъчно добре обосновани и документирани в авторски публикации на създателите на теста. В този смисъл описанието на връзките между измерените от теста качества на психиката и отговорите на децата на въпросите, върху основата на които тези качества са измерени, би могло единствено да повтори вече изучени и публикувани зависимости, поради което не представлява цел на това изследване.

Поради тази причина ние насочихме главните си усилия върху намиране и тълкуване на евентуално съществуващи разлики в измерваните от теста качества и детските отговори, върху основата на които те са измерени, между двете групи деца с различна националност, участвали в нашето изследване.

Разпределението на индикаторите за агресия и депресия и при двете групи деца силно се доближава до нормалното разпределение, което, както бе посочено по-горе, означава, че тестът е измерил тези качества достатъчно адекватно.

Статистическата разлика между големините на индикатора за депресия при албанските и българските деца (измерен със стандартния за такива случаи “t-критерий”).

3. Изводи от проведеното изследване.

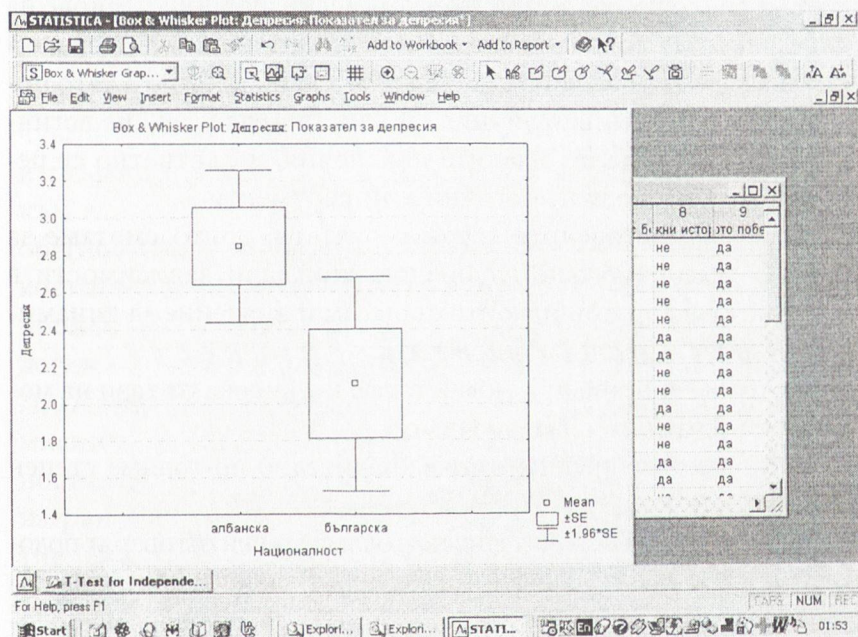
По отношение големината на индикаторите за агресия и депресия при албанските и българските деца могат да се направят два достатъчно ясни извода.

1. Големината на индикатора за агресия при албанските и българските деца е един и същ, т. е. качеството “агресивност на детската психика” е с еднаква големина и при едните, и при другите деца, т. е. албанските и българските деца *не се различават* по това качество. Този факт съответства на нашата хипотеза за сходната големина на главните качества на психиката при децата от тези две общности.

2. По значително по-друг начин стои въпросът при индикатора за депресия. Въпреки че националната принадлежност на децата не е свързана с никаква корелация с отделните въпроси на теста, нейната големина при всяка от отделните национални групи деца *е различна*, и при това тази разлика е *статистически значима*. Статистическата обработка еднозначно показва, че големината на това качество е различна при едните и другите деца, а именно при българските деца депресията

е значително по-голяма. Този факт установихме със стандартната за психологически изследвания статистическа вероятност от 95%, в смисъл, че в по-общите съвкупности деца, "извадка" от които представляват изследваните от нас 39 деца, с вероятност по-голяма от 95% депресията при българските деца ще бъде по-голяма от тази при албанските. Този факт смятаме като скромнен принос на това изследване към изучаването на детската психика в нашите две страни. Аритметичната илюстрация на този факт е представена по-долу на рис. 3. В квадратчетата се намират 95% от измерените значения, и ясно се вижда, че те са различни за всяка от групите деца.

Рис. 3. Диаграма на значенията на показателя за депресия при албанските и българските деца с техните стандартни отклонения.

Значимата разлика в големината на индикатора за депресия между албанските и българските деца на пръв поглед като че ли не се съгласува с хипотезата за сходното разпределение на психичните качества при двете групи деца. Тази разлика обаче би могла да бъде обяснена достатъчно разумно. Също така, естествено, не е разумно да се очаква еднакво съдържание на психиката в две групи хора, живеещи в значително различаваща се околна среда. Тази околна среда, най-вероятно, е причината за разликата в индикатора на депресията.

Албанското общество е жизнено, динамично, извоювало поредица победи в своята борба към демократизация и прогрес, радващо се на силната финансова и морална подкрепа от най-влиятелните човешки общности на нашата планета.

Не така стои въпросът с българското общество. 90% от хората от поколенията, по-възрастни от 35 години (а това са именно репродуктивните и икономически активни членове на обществото) поради странна и необяснима причина преживяват бляскавите победи на демокрацията в обществото като поредица от поражения в личния си живот. Това усещане логично се предава и на по-младите поколения, и съответно се регистрира от психодиагностичните инструменти.

Освен представените дотук резултати, които смятаме за главни, намерихме още някои допълнителни зависимости в събраната информация, които също имат значение за динамиката на агресивността и депресията:

3. Агресивността при момчетата е по-висока от тази на момичетата (статистически значимо).

4. Момчетата предпочитат в значително по-голяма степен филми с бой.

5. Момичетата в значително по-голяма степен отговарят положително на въпроса "Вярваш ли, че доброто винаги побеждава?"

Остава да повярваме и ние, или поне да отговаряме положително когато ни задават този въпрос.